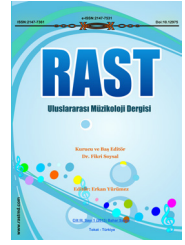

RAST MÜZİKOLJİ DERGİSİ
Uluslararası Müzikoloji Dergisi
www.rastmd.com

Doi:10.12975/rastmd.2017.05.03.000120

KÜTÜPHÂNE-Yİ MÛSİKÎ'DEN TEDRİSÂT-I MÛSİKÎ ADLI ESERİN KISM-I EVVEL BÖLÜMÜNÜN LATİNİZASYONU VE İNCELENMESİ

Talha Günaydın*

ÖZET

1826'da Sultan II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla 19.yüzyılda yenilikçi akım hareketleri başlamıştır. Bu hareketlerden mûsikî de etkilenmiş olup sistem ve metod değişimleri gerçekleşmiştir. Mehter'den Bando'ya geçiş amacıyla kurulan Muzıka-yi Hümâyun, ilk mûsikî talimlerine 1827 yılında başlamıştır. mûsikî eğitimi için yurt içinden ve yurt dışından hocalar tayin edilmiştir. İlk zamanlarda İtalyan ekolünün temsilcileri olan hocalar ders vermekteyken devam eden yıllarda eğitim sistemi yerini Fransız ekolüne bırakmıştır. II. Meşrutiyet dönemine yakın yıllarda Fransız ekolü dairesinde M. Zâtî Arca, Saffet Atabinen ve Zeki Üngör'ün şeflik yaptığı yıllarda mûsikî eğitimi çok daha sistemli bir şekilde yürütüldüğü bilinmektedir. Bu Makalede Muzıka-yi Hümâyun muallim muâvini Mehmed Zâtî Arca tarafından kaleme alınmış olan "Kütüphâne-yi Mûsikî'den Tedrîsât-ı Mûsikî" adlı eserin latinizasyonu üzerinden incelenmesi yer almaktadır. Kitabın oldukça hacimli olması ve temel özelliklerinin bu bölümde yer alması hasebiyle sadece kısım-ı evvel bölümü ele alınmaktadır. Eser günümüzde kullanılan nota sistemini temel alarak mûsikî eğitimi vermesi açısından önem arz etmektedir. Bu makalede eserin günümüz literatürüne kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enderun, Muzıka-yi Hümâyun, Mûsikî Eğitimi, Maârif Nezareti, Zâtî Arca.

TRANSCRIPTION AND ANALYSIS OF THE MUSIC THEORY BOOK FROM OTTOMAN PERIOD BELONG TO ZATİ ARCA

ABSTRACT

In the 19th century Innovative movements initiated with the abolition of the Jannisy Corps by Sultan Mahmud II. In 1826. Music was also affected by these movements and as a result; system and method changes have occurred. The Muzıka-yi Hümâyun, established for the transition from Mehter (Ottoman Traditional Military Band) to a band with western practise, began his first musical practises in 1827. Instructors have been appointed both from within and outside the country. In the early years, while the instructors who were representatives of the Italian school were in charge, the education system was replaced by

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Müsikîsi Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, Türkiye, talha.gunaydin@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5910-3552>

the French school later. During the near years before of the II. Constitutional Monarchy, it's known that the music education was conducted more systematically by M. Zâtî Arca, Saffet Atabinen and Zeki Üngör who were supporters of the French school. This article includes examination through the latinization of the work “Kütüphâne-i Mûsikî'den Tadrîsât-ı Mûsikî” penned by Mehmet Zâtî Arca, the associate professor of the Muzıka-yi Hümâyun. In this study only the first part of the book (kısm-ı evvel) is included since the book is a quiet voluminous work and basic features are included in the first part. The work is important as it gives musical education based on today's musical note system. This article aims to introduce and add “Kütüphâne-yi Mûsikî'den Tadrîsât-ı Mûsikî” to the current literature.

Keywords: Enderun, Muzıka-yi Hümâyun, Musical Education, Ministry of Education, Zâtî Arca.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze mûsikî eğitimi üzerine gerek özel gerekse devlet tarafından desteklenen birçok yayın yapılmıştır. Bu yayınlar doğrudan bireylerin istifadesine sunulmuş olabileceği gibi eğitim müfredatına dâhil edilmek suretiyle okullarda da kullanılarak geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Mûsikî eğitim tarihi içerisinde meşk usûlünden nota sistemine geçişin temel eserlerinden biri olarak kabul edebileceğimiz “Kütüphâne-i Mûsikî'den Tadrîsât-ı Mûsikî” adlı eser, eğitim sistemine nota kullanımının dâhil edilmesi ve mûsikîyi evrensel bir yaklaşımla değerlendirerek bütün milletlerin birbirlerinin mûsikisinden istifade edebileceğini savunması açısından döneme genel olarak ışık tutan bir eserdir. Maârif Nezareti'nin ruhsatı ile basılmış bir mûsikî kitabı olmakla beraber dönemin mûsikî eğitimi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Eserde sadece öğrenci bazlı değil, mûsikî muallimlerine yönelik bir takım uyarılar içeren bir anlatım söz konusudur. Müellif konuları aktarırken daha önce kaleme aldığı eserlerine de atıflar yapmaktadır. Bu atıflardan anlaşılacaktır ki kendisi, daha tafsilatlı olan önceki eserlerindeki temel konuları basitleştirerek alandaki ihtiyaca binaen bu yayını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç pratik olarak bir öğretmenin temel mûsikî bilgilerini nasıl öğreteceği üzerine inşa edilmiştir. Öğretmenin sınıfta soracağı örnek sorulara dahi bölümlerin sonlarında yer verilerek konunun anlaşılması için azami çaba sarf edilmiştir. Konulara ait anlatımlar görsellerle de desteklenerek kitabın verimliliği artırılmaya çalışılmıştır. Mehmet Zâtî Arca'nın pedagoji bilgisine sahip olması bu eserini önemli kılmaktadır. İçerik ve hitap ettiği kitle itibarıyla yukarıda saydığımız hususlarda önem arz eden eser, henüz araştırmacılar tarafından keşfedilmemiş olup üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Makale, bu konudaki eksikliğin giderilmesi arzusuyla eserin içeriğinin değerlendirilmesi ve önemli noktalarının gün yüzüne çıkarılarak bulgularının belirtilmesi açısından önemlidir. Ayrıca makalenin alanda gelecekte yapılacak olan aynı doğrultudaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kadim bir gelenek olarak Türk toplumlarında sanata, saray tarafından büyük ehemmiyet gösterilmiştir (Uslu, 2010:5). Bu bağlamda mûsikî de sarayda neşv ü nemâ bulmuştur. Osmanlı Devleti'nde sanat ve eğitim hususunda Sultan II. Murad zamanında kurulan, Fatih Sultan Mehmed Han döneminde parlayan Enderun Mektebi (1421-1451) önem arz etmektedir (Uzunçarşılı, 1977:79). Önemli mûsikîşinasların yetiştiği sarayda mûsikî dersleri yalnızca saray mensubu olanlara verilmekteydi (Baykal, 1953:18). Enderun'da yetişip “çırağ” edilen ustalar sivil yaşamda çalışarak öğrenciler yetiştirmek üzere görevlendirilmekteydi (Özalp, 2000:400). Mûsikî eğitimi verilen müesseselere

bakıldığında sarayda Enderun mektebi, saray haricinde ise Mevlevîhâneler, Mehterhâne ve Muzika-yi Hümâyun başlıca kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Özden, Torun, 2016:28-30). Kurumlar dönemin özgün yapısı ve genel sanat algısının bütün özelliklerini barındırmakla beraber, adeta dönemin genel bir fotoğrafını çekmiş olup günümüzde okunmasını sağlamaktadır.

Osmanlı'nın son döneminde artmaya başlayan kültürel değişim kendini özellikle sanat eserlerinde göstermektedir. Başta mûsikî ve sahne sanatları olmak üzere farklı alanlardaki bu dönüşüm zaman içinde geleneksel sanatlardan uzaklaşmamıza neden olmuştur. Devletin kendi öz kültürüne yabancılaşmaya başladığı Tanzimat Devri'nde Batı'da eğitim görmüş olan Türk aydınlarının etkisi önemlidir. Batı mûsikîsinin temsil gücü yüksek sahne gösterilerinin etkisiyle milli mûsikîye yönelik olumsuz politikalar bu dönemde başlamıştır. On dokuzuncu asrın başlarında görülen en önemli olay Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve buraya bağlı olan Mehter'in ilgasıdır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından (1826) Muzika-yi Hümâyun Mehter'in yerine bir bando bölüğü olarak planlanarak kurulmuştur. Enderun Mektebi'nden hocaların tayin edildiği kurum, tâlimlerine 1827 yılında başlamıştır. Bu dönemde yetişmiş olan kişiler için "mızıkali" sıfatı kullanılmakta ve kurumda geleneksel üslupla mûsikî eğitimi verilmekteydi (Özalp, 2000:488). Zaman içerisinde istenen seviyenin elde edilememesi üzerine Enderun hocaları yerine Fransız Mösyö Manguel kuruma şef olarak atanmıştır (Özden, 2015:52). Sanat eğitiminde geçirilen sürecin olumsuz yönde olan gidişatına dair oluşan algı dönemde yeni düzenleme ve atamaları beraberinde getirmiştir. Bu süreci bir yenilenme hareketi olarak değerlendirmek mümkündür.

On dokuzuncu asrın ilk yıllarında Fransa'yla başlayan yakın ilişkiler sonucunda kültürel etkilenmeler görülmektedir. Sultan III. Selim döneminde ilk defa devamlı elçilikler ihdas edilmeye başlamıştır. Bunların ilki Fransa'da açılmış ve Türk-Fransız ilişkileri artarak devam etmiştir. Fransız bir müzisyen olan Mösyö Manguel'in Muzika-yi Hümâyun'un başına getirilmesinin en önemli nedeni ise yukarıda ifade edilen yakınlıktan dolayıdır. Devlet politikalarının kültürel yapılanmadaki etkileri ilerleyen yıllarda da kendini gösterecektir.

Muzika-yi Hümâyun, Mösyö Manguel'in ardından Donizetti Paşa'nın daha sonra ise Sultan Abdülaziz döneminde 1856 yılında Guatelli Paşa'nın yönetime getirilmesinden sonra tamamen bir bando hüviyeti kazanmıştır. Muzika-yi Hümâyun'un kurulmasındaki amaç batı disiplininde bir mûsikî icrası ve eğitiminin verilmesidir (Toker, 2016:261,293). Dönemin genel dokusunda hâkim olan batıdaki mevcut düzene yönelerek yenilenme arzusunun, sanat eğitimindeki yansıması görülmekle birlikte bu durum yeni bir yapılanma ortaya çıkarmıştır.

Bu dönem itibarıyla Batı mûsikîsi temelli eğitim anlayışı Osmanlı mûsikî hayatına daha sağlam adımlarla girmeye başlamıştır. Mûsikî eğitiminde İtalyan sisteminin ardından uzun yıllar Fransız eğitim modeli benimsenmiş daha sonraları ise Alman sistemi esas alınarak askerlerin bu doğrultuda eğitim almaları söz konusu olmuştur (Gazimihal, 1955:56,115). Batının örnek alınmasının yanı sıra dönem dönem etkilenilen sistemler arasında geçişler olduğu görülmektedir.

II. Meşrûtiyet'in ilan edilmesine yakın yıllarda ve ilanından sonra Fransız ekolünün temsilcileri olarak kabul edebileceğimiz isimler olan M. Zâtî Arca, Saffet Atabimen ve Zeki

Üngör'ün şeflik dönemlerinde Muzika-yi Hümâyın'da mûsikî eğitimi çok daha sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Ders içerikleri ile ilgili bir müfredat programı günümüze ulaşmadığından işlenen derslerin tümüne ait ayrıntılı bir doküman bulunmamaktadır. Ancak derslerin işleniş ile ilgili olarak öğrencinin mûsikî eğitimine önce perdeli ve tuşeli bir enstrüman ile başlatılması, ardından yetenekleri doğrultusunda bir saza yönlendirilmesi, ana çalgının tespit edilmesinden sonra çok disiplinli bona, solfej, nazariyat, piyano, keman, armoni, ve mûsikî tarihi dersleri okutulması bilinen önemli ayrıntılar arasında yer almaktadır (Özden, 2015:54). Sanat eğitiminde hedeflenen yenilenme süreci artık dersin işleniş biçiminde de kendini göstermektedir. Yapılan bu düzenlemeler ile birlikte yeni bir sistem kurulmuştur. Bu yeni sistemde eğitim gören öğrencilerin daha önceleri eğitim alan öğrencilere göre farklılık göstermesi beklentisi üzerine kuruludur.

Osmanlı Devleti Balkan Harbi, Trablusgarp Cephesi ve özellikle Güney cephelerinde Rusya, Fransa, İngiltere ve İtalya ile yaşadığı mücadeleler sonucunda Almanya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma sonucunda sanat hayatında belirgin bir Alman ekolü görülmektedir. Eğitim ve askeri alanlarda Alman tekniğinden yararlanılmıştır. Osmanlı topraklarına gelen Alman kökenli yüzlerce asker, bilim adamı, eğitimci ve sanatçı çeşitli kurumların başına getirilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde maârif meclisinin kurulmasının ardından (1846) bütün okullar merkeziyetçi bir denetim altında tutulmaya başlanmıştır. 19. Yüzyılın sonlarına kadar mûsikî eğitiminin temeli meşk ve icrâ sistemine dayanmakla beraber ders içeriği tamamen muallimin tercihinde bırakılmaktaydı. Mehmed Zâtî Bey bu durumun pedagojik açıdan yetersiz kaldığı görüşünü savunarak bu hususta Maârif Meclisi'ne yetersiz olan muallimlerin derslerinin sağlıklı bir şekilde yapılmadığına dair bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçede birtakım düzenlemeler yapılmasını talep etmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları Başbakanlık Osmanlı Arşivinden latinize edilen belgede şu şekilde geçmektedir;

“Mûsikî bir lisân-ı umûmî gibidir. Her devlette ayrı isim ve ayrı savt ile kabul olunmuş nota namında bir elifbası vardır. Bu nota milli terakki meyânında tarz-ı vahid üzere okunduğundan mûsikî büyük terakkiyata mazhar olmuştur. Vakıa hesap, hendese vesair fûnunda her devlette okunuyorsa da her fûnun kendi lisanına tercüme olunduktan ve kendi harfiyle yazıldıktan sonra okunuyor. Amerika'da te'lif edilen bir mûsikî parçasının Berlin'de aynen okunması temin ediliyor. Ve bu suretle her kavim ve her memleket yekdiğerinin nağamatındaki san'atından istifade ediyor. Mekteplerde muallimlerin pek çokları ancak bildikleri şarkıların haricine çıkamayacakları için derslerinde kendi iktidarları haricine çıkmayı arzu etmeyeceklerine hiç şüphe yoktur. Bestekârların ise fenni âhenge vâkıf olmadıklarından âhenk dâhilinde yazılmış âsârın cümlesinin âlîsinde bulunurlar. Bu zevat pek çokları muhtelif kısımlarla muhtelif sadâda bir eser yazmak değil hatta muhtelif sadâ üzerine yazılmış bir eserin icrâsı zamanında kusuru işitip sahibini ihtâr etmek iktidarına malik değildirlen. İşte anıncün bu zevatlar kendi iktidârlarının fevkine nezaret celilesi tarafından kabul olunan programı itiraz ettirirler. Mektep muallimlerinin bu suretle çalışmaları veya taraf-ı âlilerinden çalıştırılmalarına mani bulunduğu arz olunur” (BOA, MF. TLY,497/40).

Söz konusu belgede nota yazısının tek bir okunuş tarzına sahip olduğundan, bütün milletler tarafından kullanılabilirdiği ve kendi lisanlarıyla okunabilirdiği için öğrencilere çok kısa bir sürede dahi eserleri icra etme olanağı sağladığından bahsedilmektedir.

Osmanlı Devleti Maârifinde Mûsikî derslerinin Gınâ, Mûsikî, Teganniyat ve piyano vb. adı altında uygulandığı arşivlerdeki ders cetvelleri vasıtasıyla bilinmektedir (BOA, MF. TLY, 1/30, 498/40, 499/59).

İşlenen derslerin mûsikî eğitiminin verimli hale getirilmesi adına meslek hayatı boyunca gayret gösteren Mehmed Zâtî Arca, mûsikî eğitimi için nota sistemini baz alarak birçok kitap yayınlamıştır. Bu eserler müellifin hayatına ait olan bölümde zikredilecektir.

Çalışmada II. Meşrutiyet döneminde devlet kurumları tarafından verilen mûsikî eğitimi ne şekildedir? Sorusundan hareketle yola çıkılmıştır. Araştırmalar neticesinde dönemin önemli mûsikî eğitimi kitaplarından biri olan bu esere ulaşılmıştır. Makalede tarafımızdan latinize edilen kitabın gerekli görülen noktaları vurgulanarak değerlendirilmesinin yapılması hedeflenmiştir.

MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ

Sırmakeş Hüsnü Efendi'nin oğlu olan Mehmed Zâtî Arca 1863'te İstanbul Beyazıt'ta doğmuştur. 1872 yılında Sultan Abdülaziz döneminde dokuz yaşında Muzıka-yi Hümayun'a başlamıştır. Önce flüt, sonra klarnet dersleri almıştır. Fernando De Aranda Paşa'dan piyano, Guatelli Paşa'dan da armoni dersleri almıştır. Avusturya'dan davet edilen bir koronun sarayda verdiği konserlerin beğenilmesinin ardından Muzıka-yi Hümayun'da kendisinin şefliğinde bir koro kuruldu (1890). Bu koronun konserlerinin başarısından dolayı muallim muâvinliğine getirildi. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 20. yıldönümü vesilesi ile gerçekleştirilen kutlamalarda yer alan bestesi olan bir marşı çok beğenildiği için rütbesi binbaşılığa yükseltildi ve Umum Mızıkalar Müfettişliği'ne atandı (1900). Aynı yıl Altın Liyakat Madalyası'nı aldı. 1907 yılında Kaymakam (Yarbay) ve Miralay (Albay) oldu (Koçak, 2008:43).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine (23 Temmuz 1908) askerlerin rütbelerinin indirilmesinden dolayı binbaşı rütbesine düşürüldü. Koro şefliği de kendisinden alınıp yine bir flüt icracısı olan Miralay Saffet Atabinen'e verildi. Bu hadiselerin ardından çeşitli devlet okullarında, Galatasaray, Üsküdar ve Erenköy liselerinde öğretmenlik yaptıktan sonra emekliye ayrıldı (1923) (Tuğlacı, 1986:117).

Cumhuriyet'in ilânından sonra da çalışmalarına devam eden Mehmed Zâtî Arca'ya, Darübedâyi' ve Dârülelhân'da da görev verildi (Oransay, 1965:12). Okullarda kullanılmak üzere mûsikî kitapları yazdı. Neredeyse tamamı çoksesli olan, makamsal ve tonal marşlar besteledi. Kırkın üzerinde eser besteleyen Arca'nın meşhur olmuş eserleri arasında İzmir Marşı ve Plevne Marşı bulunmaktadır (Tuğlacı, 1986:118).

Son yüzyılda gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet döneminde birçok müzisyen yetiştirmiş, kitaplar yazmış ve besteler yapmış olan Arca, 1951 yılında vefat etmiş olup Merkezefendi mezarlığında medfundur (Tuğlacı, 1986:118).

Eserleri; Kütüphâne-yi Mûsikî'den Tedrîsât-ı Mûsikî (1912/1913), Kütüphâne-yi Mûsikî'den Tâlim Kıraat-ı Mûsikî (1929), Mûsikî Öğretici Nota Lektürü'dür (1944).

METODOLOJİ

Makale hazırlanırken eserle alakalı çalışmaları tespit etmek adına literatür taraması yapılmıştır. YÖK tez veritabanı, TDV İsam Kütüphanesi, üniversitelere ve zengin içeriğe sahip kütüphanelerin katalog taramalarında eser ile ilgili müstakil bir çalışma

bulunamamıştır. Aramalar müellifin ve eserin adının kelime grupları ve müstakil kelimeler şeklinde kullanılmasıyla yapılmıştır.

Makalede, Tarihsel müzikoloji açısından “Kütüphâneyi Musikî’den Tedrisât-ı Mûsikî” isimli eserin ilk bölümü incelenmiştir. Buna göre incelenen eser hakkında metin neşir kaideleri çerçevesinde verilebilecek bilgiler şunlardır. Eserin nüshası Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonundan temin edilmiştir. Müellifi Mehmet Zafî Arca’dır. Demirbaş numarası 0115932 ve yer numarası 8053 SÖ 1328’dir. Kitabın baskısı 1912/1913 yılında İstanbul Mahmud Bey Matbaasında yapılmıştır. Matbu olan eser 40 sayfadan oluşmaktadır. Sayfalarda ortalama 20 satır yer almaktadır. Kitap 20 x 13 cm ebadındadır.

Kitap, yayınlandığı dönem itibarıyla Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup latinizasyonu ilk kez tarafımızdan yapılmıştır. Müellifin eseriyle ilgili değerlendirmelerin yapılabilmesi için metnin tamamı latinize edilmiş olup makalenin yazımı esnasında bu latinizasyondan istifade edilmiştir. Makalenin çalışma evreni bu eserin tanıtımı ve değerlendirmesiyle sınırlıdır. Latinizasyon metnin oldukça kapsamlı ve teferruatlı bilgiler içermesinden dolayı metnin tamamının farklı bir çalışmada yayınlanması uygun görülmüştür. Bulgular bölümünde esere ait başlıkları kullanarak aktarılmış olan bilgilerin önemli noktalarına değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde eserdeki 22 dersin konu içeriğinin fihristi de hazırlanmıştır. Bu fihristte eserdeki ilgili derslere ait sayfa aralığı parantez içerisinde verilmiştir.

BULGULAR

Eser genel olarak nazari bilgiler içermektedir. Bu bilgiler uygulamalı olarak öğrenciye tatbik ettirilmek üzere öğretmene hitaben yazılmıştır. Konu başlıkları 22 ders ve 54 madde altında toplamış olup, birbirinin devamı niteliğinde bir konu zinciri oluşturularak aktarılmıştır. Bahsi geçen derslerin içerikleri nüsha üzerindeki sayfa aralıkları verilerek aşağıda incelenmiştir.

Girişte (s.2-6) müellif, nota temelli mûsikî eğitimi vermenin önemine vurgu yapmakla beraber meşk sistemine göre avantajlarını anlatmaktadır. Notaya geçiş yapmayan milletlerin mûsikîlerini hakkıyla geliştiremediklerinden bahsetmektedir. Yazar mûsikînin hayatımızın içerisinde ne denli gerekli ve faydalı olduğunu izah etmektedir. Özellikle mûsikîden uzaklaşmış olması durumunun düzeltilmesi için notaya ihtiyacın olduğunu ve gelecek nesillerin kültürün en önemli parçalarından biri olan mûsikîye sahip çıkmasının buna bağlı olduğunu belirtmekte ve bu görüşü savunmaktadır. Notanın önemine vurgu yapılmasının ardından Avrupa’daki koro uygulamalarından ve çoksesli mûsikînin etkilerinden bahsetmektedir. Koro usulünün de uygulamaya geçmesini istemekte ve koronun mahiyeti hakkında açıklamalar yapmaktadır.

Giriş bölümünden sonra bu eserin derste nasıl kullanılacağına dair açıklamaların bulunduğu bölüm gelmektedir (s.7-8). Kitabın sadece mûsikînin uygulama kısmına hitap ettiği, kolay ve anlaşılabilir şekilde yazıldığı, ancak bir öğretmen refakatinde daha çok yarar sağlanabileceği hususu vurgulanıp öğretmen ve öğrencilere çeşitli tarifler ve uyarılara yer verilmesinin ardından ders içeriğine geçiş yapılmıştır.

Birinci ders hutut ve notalara aittir (s.9-10). Eserde “hutut” olarak geçen tanım porteyi ifade etmektedir. Ders içeriğinde portenin tanımı ve çizilişi, notanın tanımı, notaların

pozisyonları, yazılışları, isimleri ve notalar arasındaki incelik – kalınlık ayrımı yer almaktadır. İkinci ders notaların esâmîsine aittir (s.10-11). Bu derste notaların isimleri verilmiş olup sadece bu isimlerin tekrar ettirilerek ezberletilmesi üzerinedir. Üçüncü ders sıralara aittir (s.11-12). Bu derste ilk olarak sıra kavramının tanımı yapılmıştır. Kavramsal açıklamanın ardından notaların do sesinden başlayarak oluşturulan bir oktavlık sıranın pestten tize ve tizden peste doğru okunarak çalışılmasına yöneliktir. Dördüncü ders (s.12-13) üçüncü dersin devamı niteliğindedir. Bu ders do dizisine ek olarak re, mi, fa, sol, la ve si sesleri üzerinde oluşturulan dizilerin okunması ve bu konuda pratik yapılması üzerinedir. Beşinci ders notaların mevkîlerine aittir (s.13-15). Bu ders, notaların porte üzerindeki yerlerinin ezberlenmesi ve öğrenciye kavratılmasını içermektedir. Öğrenci ezberleyene kadar uygulama yapma ve notaların isimlerini latin harfleriyle yazarak çalışma yapılması tavsiye edilmiştir. Öğrencilere birçok kez sorulmak üzere örnek sorulara yer verilmiş ve dersin ödevi de belirtilmiştir. Altıncı ders Hatt-ı munzamlardaki notaların mevkîlerine aittir (s.15-17). Hatt-ı munzam tanımı porte üzerindeki ek nota çizgileri ifade etmek için kullanılmıştır. Konunun anlaşılması için şekillere başvurularak görsel olarak öğrenciye sunulmuştur. Mûsikînin temeli olması hasebiyle bu konuda da ilgili sorulara yer verilmiş ve ödev ile konunun pekiştirilmesi istenmiştir.

Birtakım Temel bilgiler öğrenciye aktarıldıktan sonra Yedinci ders notaların kıymetlerine aittir (s.18). Bu derste nota değerliklerinden bahsedilmekte ve bütün süreler için nota yazımları açıklanmaktadır. Şekillerin çizimi, isimleri ve değerlikleri bir cetvel şeklinde verilmiştir. Sekizinci ders kıymetlerin tatbikatına aittir (s.19-20). Derste nota değerliklerinin birbirlerine olan oranı ve bu oranların sürelerinin uygulamalı olarak anlatılması hususu işlenmiştir. Ayrıca değerliklerin birbirleriyle ölçülmesine dair cetvele de yer verilmiştir. Dokuzuncu ders susların kıymetlerine aittir (s.20-22). Bu derste sus işaretlerinin yazımı ve değerlikleri anlatılmaktadır. Öğrenci ve öğretmenin karşılıklı olarak yazım etkinliği yapması tavsiye edilerek uygulamalı bir ders işlenmesi istenmektedir. Onuncu ders Usûle aittir (s.22-25). Usûl başlığı altında 2/4 lük, 3/4 lük ve 4/4 lük basit ölçüler anlatılmaktadır. Ölçülerin vuruşlarının el ile nasıl işaret edileceği çizimlerle desteklenerek derste ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. On birinci ders notaların ve susların darplar ile münasebetlerine aittir (s.25-27). Derste nota ve sus değerliklerinin vuruşlar ile ilişkisi aktarılmaktadır. Birlik değerden altmış dörtlük değere kadar olan notalar kaç adet darba tekabül ediyorsa o sayıda icra edilmesi hususu öğretilmektedir. On ikinci ders ölçüye aittir (s.27-28). Derste ölçü çizgisi, ölçünün mantığı ve porte üzerinde ölçü oluşturma konuları işlenmektedir.

Nota değerlikleri ve usûl hakkındaki derslerin ardından on üçüncü ders fâsılalara aittir (s.28-30). Bu derste aralık bilgisine geçilmiştir. Sesler arasındaki dereceler ile tam ve yarım aralıklar görsellerle desteklenerek anlatılmaktadır. On dördüncü ders arızalara aittir (s.30-32). Bu derste arızalı sesler anlatılmaktadır. Diyez, bemol ve naturel ses değiştirme işaretlerinin nota üzerindeki etkileri örneklerle açıklanmaktadır. On beşinci ders Hem-âhenk fâsılalara aittir (s.32-33). Bu derste sesteş notalar anlatılmaktadır. Konunun kolay algılanabilmesi için piyano resminden örnek verilerek siyah ve beyaz tuşlar üzerinde görsel bir anlatım yapılmıştır. On altıncı ders diyezler cihâzına aittir (s.33-34). Aralık bilgisinin akabinde tonalite konusuna giriş yapılmakta fa-do-sol-re-la-mi diyez sıralaması anlatılmaktadır. On yedinci ders bemoller cihâzına aittir (s.34-35). Bu ders on altıncı dersin devamı olarak si-mi-la-re-sol-do-fa bemol sıralamasını anlatılmaktadır. On sekizinci ders aynı notların birbirine bağlanmasına aittir (s.36-37). Eğri bir çizgi vasıtasıyla art arda gelen

aynı notların bağlanış şekilleri ve bu bağların nasıl okunması gerektiği uygulamalı örneklerle aktarılmaktadır. On dokuzuncu ders önceki dersin devamı mahiyetindedir (s.37). Nota bağlarının ikiden fazla bağlantı şeklinin nasıl yapıldığı hususu işlenmektedir. Yirminci ders noktaya aittir (s.38). Noktalı notalar konusuna bir giriş yapılmaktadır. Noktanın nota üzerinde süre ve işlev olarak neye tekabül ettiği şekillerle ve detaylı bir anlatımla ifade edilmektedir. Yirmi birinci ve yirmi ikinci dersler yirminci dersin devamı niteliğindedir (s.39-40). Notaların ardından gelen nokta sayısını iki ve üç olması durumunda uzama miktarının ne şekilde icra edildiği aktarılmaktadır. Aynı zamanda sus işaretlerine eklenen noktalardan da bahsedilmekte ve kitap son bulmaktadır. 22 ders boyunca konular oldukça sistemli bir şekilde aktarılmıştır.

Kitap muhtevası bakımından konu türüne göre ele alındığında üç ana seviye görülmektedir. Birinci ve altıncı dersler arasında temel teorik konuların işlendiği seviye, yedinci ve on ikinci dersler arasında uygulama boyutuna geçiş seviyesi, on üçüncü ve yirmi ikinci dersler arasında ise teknik detaylar içeren ve algılanması daha çok çaba gerektiren konulara ait üst seviyedeki derslere yer verilmiştir. Ders içerikleri konuların kolay özümselebileceği şekilde tasnif edilmiş ve sıralanmıştır. Bu anlatım metodolojisi günümüzde de takip edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

TARTIŞMALAR

Osmanlı Maârif Meclisi'nin 1845 yılında kurulmasının ardından okullar tek bir çatı altında denetime alınmaya başlanmıştır. Bununla beraber derslere ait içerik, isim, sınavlar, muallim ve mülâhazât gibi konular da zaman içinde belli kurallara bağlanmıştır. Maârife bağlı mûsikî dersleri, 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı mûsikî eğitiminin temelini oluşturan meşk yoluyla yapılmıştır. Dönemde eser icrasına dayalı bir uygulama görülmektedir. Bu husus muallimin tercihine bırakılmıştır. Mûsikî derslerinin bu ilk yıllardaki işleme şekli çeşitli tartışmalara sebep olmuştur (Özden, 2014: 90). Bu tartışmalar neticesinde yeni metodolojik yaklaşımlar geliştiren muallimlerin çabaları dönemin eğitim sistemine etki etmiştir.

Mûsikî eğitimi önce Türk hocalar tarafından verilmeye çalışılmış ancak müsbet sonuçlar alınmaması üzerine göreve Fransız Mösyö Manguel getirilmiştir. Manguel de başarılı olamayınca yerine İtalyan Guiseppe Donizetti tayin edilmiştir. Bu dönemde Muzika-yı Hümayûn'da ilk ciddi eğitim faaliyeti de başlamış olduğu bilinmektedir. Donizetti ilk olarak o dönemde kullanılan Hamparsum notasını öğrenerek seslerin batı müziğindeki karşılıklarını gösteren bir cetvel hazırlamıştır. Bu cetvel ile öğrencilerine batı müziği nota sistemi dersleri vermek suretiyle eski sistemi değiştirmiştir. Günümüzde kullanılan batı müziği nota sisteminin ülkemizdeki ilk uygulaması bu şekilde gerçekleştirilmiştir (Özden, Toker, 2010:314).

Osmanlı Maârifi'nde mûsikî kitaplarının matbuatı 19. yüzyılın sonunda başlamıştır. Bunun öncesinde bazı müstakil kitaplar basılmış ancak ülke genelinde dağıtımı yapılamamıştır. Mûsikî derslerinde kaynak kitap kullanımı ise 20. yüzyıl başlarında yaygınlık kazanmıştır. Ders kitaplarının dışında maârife bağlı çeşitli dergi ve mecmualarda da mûsikî bahislerine yer verilmiştir. Bunlar arasında mûsikî dersleri hakkında yazılmış olan makaleler bulunmaktadır. Yayınlanan kitaplar batı mûsikîsi temelini verildiği eserlerdir. Bunların çoğu batıda yayınlanmış olan nota kitaplarının Türkçe tıpkıbasımlarıdır. Bunun en önemli nedeni ise maârife bağlı okullarda uygulanan mûsikî derslerinde bu dönem itibarıyla nota

eğitiminin veriliyor olmasıdır. Bu kitaplarla beraber mûsikî müfredatında birlik sağlanmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bunlar arasında az da olsa Türk mûsikîsi konulu kitaplar yer almaktadır (Özden, 2013:152).

Başta mûsikî muallimleri olmak üzere pek çok mûsikîşinas ders kitabı yazmıştır. Bu kitaplar Maârif Nezareti'nin onayını aldıktan sonra basılabilmektedir. 1857 yılında yürürlüğe giren “Basmahaneler Nizamnâmesi” ile kitapların Maârif Nezareti bünyesindeki maârif encümeninin vereceği ruhsattan sonra yayınlanabileceği kararlaştırılmıştır (Erdoğan, 1996:265). Bu encümen hangi dil ve konuda olursa olsun kitap, dergi, gazete ve diğer evrakın basılması hususunda tek yetkili karar organı olarak yetkilendirilmiştir.

Mûsikî kitabı yazarları arasında Zâtî Bey, Kâzım Bey, İsmail Hakkı Bey ve Feridun Bey gibi muallimler çoğunlukta idi. Özellikle Zâtî ve Kâzım beylerin çok sayıda kitapları bulunmaktadır. Bu kitaplar genellikle mûsikî nazariyatı, nota dersleri, solfej ve batı mûsikîsi tarihi gibi konuları içermektedir.

Osmanlı Maârifi'ne bağlı okullarda okutulan başlıca mûsikî kitapları aşağıdaki gibidir. 1888 tarihli Neyzen Kâmi Bey tarafından kaleme alınmış “İrâe-i Mûsikî” adlı eser, 1891 basım tarihli Mustafa Saffet'e ait “Solfej Yahut Nazariyat-ı Mûsikî” adlı eser, 1894 tarihinde basılmış M. Emin'e ait olan “Tarihçe-yi Fennî Mûsikî” adlı eser, 1896 basım tarihli, Kâzım Bey (UZ)'a ait “Mûsikî” adlı eser, 1901 tarihli müellifi belli olmayan “Mahzen-i Mûsikî veya Dilkeş” adlı eser, 1906 basımlı Hasan Tahsin'e ait “Gülzâr-ı Mûsikî” adlı eser, 1914 basım tarihli Sahibzâde M. Şevket'e ait olan “Medhâl-i Mûsikî” adlı eser, 1916 tarihli yine Sahibzâde M. Şevket Bey'e ait olan “Telhis-i Mûsikî” adlı eser, 1919 basım tarihli Kâzım Bey'e ait olan “Nota Dersleri” adlı eser, 1923 tarihli Muallim Kâzım'a ait “Mûsikî Nazariyatı” adlı eser, 1927 tarihli Halil Bedî'ye ait olan “İlk Mekteplerde Gınâ'nın Usûlü Tadrîsi” adlı eser ve 1927 yılına ait Mehmet Ali Feridun'a ait “İlk Mûsikî Kitabı” adlı eserdir (Özden, 2015:153-162).

Bu yayınlar arasında muhteva açısından Kâzım Bey'e ait olanlar ile bir mukayese yapmak mümkündür. Kâzım Bey'e ait 1919 basımlı “Nota Dersleri” adlı eser incelemesini yaptığımız Zâtî Bey'e ait eser ile benzerlik arz etmektedir. Kâzım Bey'e ait eserde giriş kısmında mûsikî hakkında tanımlamalar, derse ait problemler, batıdaki mûsikî dersleri hakkında bilgiler, derste uygulanacak olan programlara yönelik görüşler, notanın ve teorik bilgilerin bir arada anlatılması hususunda görüşlere yer verilmiştir (Özden, 2013:87). Ardından gelen bölümde ise iki müellif arasında farklılaşma görülmektedir. Zâtî Bey'in “usûl” başlığıyla anlattığı konuyu Kâzım Bey “ikâ” başlığıyla aktarmaktadır. Çünkü Kâzım Bey'e göre usûl kelimesi ikâ kelimesine göre konunun tam karşılığını yansıtamamaktadır.

Bir başka husus da “Kütüphâne-yi Mûsikî'den Tadrîsât-ı Mûsikî” adlı eserin incelediğimiz kısım-ı evvel bölümünde pedagojik bir yaklaşım tarzıyla sadeleştirilmiş bir anlatım bulunmasına karşın Kâzım Bey'in “Nota Dersleri”, “Mûsikî Nazariyatı” ve “Mûsikî” adlı eserlerinde konular işlenirken akademik bir üslup kullanılmış olup matematik ve ses fiziği terminolojileri yer almaktadır. Bu durum kitabın hedef kitlesinin daha üst seviye öğrencilerden oluşması gerektiği sonucuna ulaştırmaktadır. Hâlihazırda nota bilen kişi sayısının az olması göz önünde bulundurulduğunda bu kitabın ulaştığı kitlenin sınırlı olduğu görülmektedir. Zâtî Arca ise eserin kendi içerisinde yer alan bölümlerinde seviyelendirme yapmış olup, öğrenciyi temel seviyeden yukarıya doğru taşımaktadır.

Dolayısıyla hedef öğrenci kitlesini geniş tutarak daha yaygın bir eğitim sunmaya çalıştığı söylenebilir.

Dönemin müzikî yayınları hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, bu husustaki ayrıntılı incelemelerin henüz sayıca çok olmadığı görülmektedir. Döneme ait kitapların künyeleri çıkarılmış olup, genel bilgilerine erişmek mümkündür. Zâtî Arca'nın yaşadığı dönemde yazılmış olan diğer kitapların tam metinlerinin latinize haline ulaşmak henüz mümkün olmamaktadır. Dönemde, Osmanlı Devleti'nde her alanda görülen yenilik hareketlerinin müzikî eğitimine yansımalarını gösteren güzide örneklerden olan “Kütüphâne-yi Müsikî'den Tadrîsât-ı Müsikî” kitap, teorik ve pratik olarak diğer kitaplara nazaran pedagojik bir ders içeriği sunması açısından kıymetli olarak görülebilir.

SONUÇ

Eser, temel müzikî bilgilerini anlatan bir metot şeklinde hazırlanmıştır. Bütün okullarda kullanılmak üzere, ağırlıklı olarak müzikî eğitimi veren müzikî muallimlerine yönelik bir kılavuz niteliğinde tasarlanmıştır. Kitapta konuların kolay anlaşılabilir özellikte olması ile birlikte ilk kez dersi alacak olan talebelere bir öğretmenin rehberliğinde nasıl nota öğretilceği hususunda tavsiyeler de yer almaktadır. Eserin temel amacı müzikî eğitiminin uygulama boyutundaki eksikliklerin giderilmesi ve ilerleyen yıllarda geliştirilmesi için bir giriş yapmaktır. O dönemde müzikînin yaygınlığının nota vasıtasıyla artmış olması, müellifin gelecek nesillere sistemli bir müzikî eğitimi verme çabalarının önemini göstermektedir. Bu yayın Cumhuriyet döneminde verilen müzikî eğitiminin temel çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Takip ettiği metodolojinin, günümüzde konservatuarlar ve güzel sanatlar fakültelerinde okutulan ders materyalleriyle aynı şekilde olduğu görülmektedir. Eser “zamansız” olarak değerlendirebileceğimiz bir yapıya sahip olup, sadece yayınlandığı dönem açısından değil, her dönem için güncelliğini koruyabilmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Arca, M. Z. (1912/1913). *Kütüphâne-yi Müsikî'den Tadrîsât-ı Müsikî*, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.

Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Koleksiyonu No: 0115932 Yer: 8053 SÖ 1328, 1912/1913

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maârif Nezâreti, Tadrîsât-ı Tâlîye Dairesi, 1/30.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maârif Nezâreti, Tadrîsât-ı Tâlîye Dairesi, 497/40.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maârif Nezâreti, Tadrîsât-ı Tâlîye Dairesi, 498/40.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maârif Nezâreti, Tadrîsât-ı Tâlîye Dairesi, 499/59

Baykal, İ. H.(1953). *Enderûn Mektebi*, İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı.

Erdoğan, T. (1996). “Maârif-i Umûmîyye Nezâreti Teşkilatı”, *Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Dergisi*, c.51, 247-285.

Gazimihal, M. R. (1955). *Türk Askeri Müzikleri Tarihi*, İstanbul: Maârif Basımevi.

Hasan Tahsin. (1906). *Gülzâr-ı Müsikî*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

- Koçak, B. (2010). "Mehmet Zâfî Arca ve Türk Müzik Eğitimindeki Yeri", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV, 42-47.
- Neyzen Kâmi Bey. (1888). *Îrâe-i Mûsikî*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.
- Oransay, G. (1965). *Batı Tekniğiyle Yazan 60 Türk Bağdar*, Ankara: Küğ Yayını.
- Özalp, M. N. (2000). *Türk Mûsikîsi Tarihi I*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Özden, E; Toker, H. (2010). "Osmanlı'da Müzik Eğitimi", *IX. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi*, Marmara Üniversitesi, 309-322.
- Özden, E. (2013). *Osmanlı Maârifinde Mûsikî*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özden, E. (2013). "Osmanlı Maârihi'nde Okutulan Mûsikî Kitapları", *Rast Müzikoloji Dergisi*, I, 78-104.
- Özden, E. (2014). "Osmanlı Maarifinde Mûsikî -1", *Rast Müzikoloji Dergisi*, II, 89-107.
- Özden, E. (2015). *Arşiv Belgeleriyle Dârülelhân*, İstanbul: Dört Mevsim Yayınları.
- Özden, E. (2015). *Osmanlı Maârifinde Mûsikî*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özden, E; Torun, S. (2016). "İstanbul Türk Millî Mûsikî Cemiyeti ve Talimatnâmesi", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3, Sayı:7, 26-38.
- Sahivzâde M. Şevket Bey. (1916). *Telhis-i Mûsikî*, İstanbul: Asaduryan Matbaası.
- Toker, H. (2016). *Elhân-ı Aziz Sultan Abdülaziz Devrinde Sarayda Mûsikî*, Ankara: TBMM Basımevi.
- Tuğlacı, P. (1986). *Mehterhâne'den Bando'ya - Turkish Bands of Past and Present*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uslu, R. (2010). *Selçuklu Topraklarında Müzik: (Hoca Ahmed Yesevî'den Hz. Mevlâna'ya Kitap-CD)*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Uz, K. (1896). *Mûsikî*, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). "Osmanlılar Zamanında Sarayda Mûsikî Hayatı", *Belleten*, c.XLI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 161, 79-114.